

Tüskés Tibor: Mérték és mű

Ha elfogadjuk azt a megállapítást, amelyik szerint a literatúrában az irodalomtörténész munkája a legkevésbé rangos, akkor egyfajta értetlenséggel forgathatjuk Tüskés *Mérték és mű* című gyűjteményét. A szerző ugyanis épp azt szeretné elérni, munkáiban megvalósítani, hogy kritikái körvonalazzák mindazt, ami egy majdani irodalomhistorikus számára lényeges lehet. Félreértés azonban ne essék, Tüskés nem mossa össze a határokat, nem akar túllépni hatáskörén, sőt, nagyon is pontosan felmérte, meddig terjedhet kritikusai illetékessége. Az anyag természetesen azonban magával hozta, hogy célzásokkal, olykor konkrét összevetésekkel átlépjen az irodalomtörténet területére. Óhatatlan, hogy lírai kapcsolódási pontok, korrespondenciák vagy prózai törekvések megvilágításához ne hivatkozzék Csokonai, Berzsenyi, Petőfi, Arany, Ady, József Attila és mások művészetére. Ezek a főlemlítések a felületes szemlélő számára olybá tűnhetnek, hogy Tüskés a választott könyv szerzőjének értékét így kívánja emelni, mintegy értékstruktúrába elhelyezni. Valójában mélyebb, a kritikusai etikához és esztétikához tartozó dologról van itt szó. Arról, hogy bírálóként *folyamatban* gondolkodik és ír. Aki maga is kísérletezett már recenziálással, tudja, hogy az egyszerű megállapítás mögött mennyi nehézség rejlik. Hubay Miklós — akinek tanulmányairól értő méltatást olvashatunk a *Mérték és műben* — mondta egy alkalommal, hogy a kritikusok — néhány kivételtől eltekintve — általában úgy beszélnek írókról, mintha az adott könyv előtt még soha semmit nem írtak volna. Ez az egyetlen példa is arra világít, hogy az alkotók *igénylik*, hogy műveikkel ne szeparáljanak, ne egyediségében, hanem a fejlődési ív szem előtt tartásával foglalkozzanak. Tüskés szinte kritikusi pályakezdésétől ráérezett erre az igényre, s azóta következetesen ennek jegyében dolgozott. Legyen szó Áprily költészetéről, Hernádi Gyula novelláiról, Kassák Lajos klasszicizmusáról vagy Végh Antal szociográfiájáról, mindenütt megkereste és feltárta a történeti kapcsolódási pontokat.

Természetesen a *Mérték és mű*ből előtűnő kritikusai arcúknak csak egyik vonása az, amiről eddig szó volt. Bár ez is karakterisztikus, de önmagában keveset mutat. Hozzá kell tennünk még, amit Tüskés maga ajánlott az olvasók figyelmébe, hogy bírálóként szerencsés önállósággal rendelkezett, maga választhatta meg a műveket, amelyekről írni kívánt. Hogy ide mennyire illik az előbb említett (szerencsés) jelző, annak igazolására legyen elég a „megbízás” szót említeni. A szemle, a figyelő rovatokba kerülő írások alapos, átgondolt szervezés eredményei, s így valóban szinte adománynak számít, hogy a szerző homályban levő vagy a közfigyelman kívül eső értékekre irányíthatott fénycsóvát, s elsőként szólhatott a kritika által később „felfedezett” munkákról. Az önálló választás tényét dokumentálja a kötet ciklusbeosztása. A *Mesterektől*, irodalmunk immár klasszikus értékű alkotóitól *Az út kezdetén* állókig, az induló fiatalokig ívelnek az írások, elemző esszék. A beosztásban, arányosításban a szerző kiindulópontja saját nemzedéke volt. Az egyes ciklusok terjedelme már önmagában allúzió arra, hogy Tüskés önmaga és nemzedékársai idejéből tekintett vissza és előre. Az így befogható egész megrajzolásánál volt két nagy akadálya. Az egyik a megjelenő művek mennyisége, a másik az idő. Önállóan választhatott, de a döntéssel nyilvánvalóan könyvek és szerzők sora került szemhatárára kívülre. A pótlást, az ismételt válogatást pedig már az idő nem engedte. A *Mérték és mű* összeállításakor, a szerkesztésben sok szempont közrejátszhatott, de az mindenképpen figyelmet érdemlő adat, hogy a könyvben helyet kapott írások fele a hetvenes évek terméke. A választás tágabb lehetőségei mellett ez a tény utal arra, hogy Tüskés a folyamatban gondolkodást a művek láncolatszerű kapcsolódásainak felderítésére is érti. Ebből következően hangsúlyozza, hogy gyűjteményét a *Pannóniai változatok* (1977) „párjának” tekinti. Kitűnő példája ennek az az esszéfűzér, amit *Illyés színháza* ürügyén írt, vagy amit Fekete Gyula gondja — *Kevés a gyerek* — nyomán megfogalmazott. A hirtelenjében kiemelt két tény mellett megjegyzésre

érdemes, hogy Takáts Gyula, Weöres Sándor, Csorba Győző, Pilinszky János több művét értékelte, méltatta. Azaz évek, olykor évtized távolából szembesítette önmagát az alkotásokkal, s korrigálhatta vagy megerősítette azt a „mérték”-et, amivel először minősített. Különösen a Csorba Győző lírájának elmozdulásait észrevételező két írás bizonyítja, hogy az önkéntes választás, a változás folyamatának felmérésére való törekvés mennyire alapos, mélyreható munkára serkentette Tüskést. Megközelítéseinek szinte summázata ez a kérdés: „Mert mit mond egy líra lényegéről, ha tudjuk, hogy eszközei egyszerűek, hogy a versekben gyakori az ismétlés, a föl-sorolás, az alliteráció, hogy a költő kedveli a befejezetlen, tört versmondatokat, a szokatlan szórendet, hogy szépek és eredetiek a képei, hogy újabb verseiben meg-rövidülnek a sorok, s a korábbinál játékosabb a ritmusuk?” Ilyen és hasonló kérdések leírása után nyilvánvaló, hogy Tüskés saját nézőpontját adekvát idézetekkel bizonyítja, érvelése pontos, a líra, a művek természetéhez alkalmazkodó.

Könyvének bevezetőjében nem véletlenül emeli ki a szerző azt, hogy „soha nem kellett egyetlen lap vagy szerkesztő ízlését követnem”. Az előbbiek mellett értsük ezt úgy, hogy a válogatásban, a választásban önnön kritikusi ízlése volt a döntő. Ennek karakterisztikus jegyét az adja, hogy meghatározója a *Mérték és műben* a *Nyugat* második és harmadik nemzedékének művészete (ne feledkezzünk meg arról, hogy a *Pannoniai változatokban* és más műveiben a műzák testvérisége kap erőteljes hangsúlyt), s még olyan kiemelkedő teljesítmények, mint Kassák, Németh László, Féja, Tamási és mások oeuvre-je. Így a magyar irodalom klasszikussá nemesedő értékei adják Tüskés számára a „mérték”-et? Igen. De mindjárt hozzá kell tenni, hogy nem abszolút és kizárólagos értelemben. Mert igaz, hogy a *Mai költők pályakezdése* című írásában József Attila és Weöres Sándor hatásának szemszögéből vizsgál öt verseskötvet, de a lényeg számára éppen az, ami a korrespondencián túl van, ami belülről bontható ki. Ráhangoló érzékenysége példaszzerű, verseknél és prózánál egyaránt. Illyés szinpadai alkotásainak elemzése a bizonyosság arra, hogy a drámai műnemről ugyancsak értő magyarázatok olvashatók Tüskéstől. Mindezek afelé mutatnak, hogy elsődleges kritikusi erénynek a *nyitottságot* tartja. Nem gondolkodik zárt esztétikai rendszerben, nem utasít el „ex cathedra” dolgokat, nem minősít negatívnak eleve semmilyen teljesítményt. Az asztalára került „mű” immansens jegyeit megismerve alakul ki a „mérték”.

Ebben az átgondolt, két évtizedes gyakorlattal kialakított értékelési módban egyetlen ponton lehet vita Tüskéssel. Abban, hogy a kiválasztott szerző és a könyv minden esetben a művek által sugallt nagyságrendbe illik-e. Maga is leírta — épp az öt első könyv ürügyén —, hogy a hagyománnyal lényegileg azonosuló líra megnyerőbb, „mint a József Attila-i örökséget többnyire csak külsőségeiben vállaló poézis”. Azaz, a pálya nagy állomásához — az első kötethez — eljutók esetében óvatosabban kell bánni Petőfi, Nagy László, Sinka István vagy Pilinszky János neveivel. Tüskés maga céloz több helyütt arra, hogy a kapcsolat, a hatás bonyolult folyamat s követése sokszor szinte lehetetlen. Ezért, ha a kiemelkedő életművek „mérték”-ét belülről keressük, akkor ez az út járható kisebb léptékkel az indulóknál is.

A *Mérték és mű* a „nevelő” kritikus rokonszenves portréját láttatja. Tüskés ugyan „szolgálat”-nak nevezi munkáját, de azt hiszem, a két kifejezésen érthetjük ugyanazt. Könyvében annak a szándéknak markáns megvalósulását kell észrevennünk, amelyik a mű szépségeinek megmutatásával „hangol rá” az irodalomra. A kötet alapvonásainak számbavétele után a recenzens nem tehet mást, minthogy leírja: a „mérték és mű” jegyében várjuk — immár az ötödik X-en túljutott szerzőtől — a folytatást! (*Szépirodalmi.*)

LACZKÓ ANDRÁS